

YLäSATAKUNTALAINEN INTONAATIOKUVIO

JOHDANTO

Neljäkymmentäkolme vuotta sitten Virittäjässä julkaistiin Aarni Penttilän (1958) artikkeli Intonaatiotutkimuksia. Artikkelin oli ansiokas ja aikaansa edellä. Se käsittelee yläsatakuntalaisen Tyrvään murteen intonaatiota ja pohjautui spontaanin puheen nauhoituksiin. Tutkimusmenetelmänä oli kuulonvaraisesti löydettyjen tonaalisten invarianssien ja akustisten mittaustulosten vertailu.

Penttilän ensimmäinen tärkeä havainto oli, että Tyrvään murteessa sävelkulku ja painotus ovat toisistaan riippumattomia, päinvastoin kuin suomen yleiskielessä. Toiseksi Penttilä löysi Tyrvään murteesta selvän tonaalisen jaksottelun, jossa yksi »korkeusalue ei aina käsitä vain yhtä tavua, vaan kaksi, jopa useampiakin tavuja» (1958: 9). Kolmanneksi Penttilän esimerkit osoittivat Tyrvään murteen tonaalisessa jaksottelussa hierarkkisuu-utta.

Tarkastelen tässä artikkelissa aluksi Tyrvään murteen tonaalisia kuvioita Penttilän tekemän perussävelanalyysin pohjalta ja yritän löytää niille kokoavan mallin (s. 3–5). Sen jälkeen esittelen lyhyesti kolme eri näkökulmaa, joista käsin tarkastelen kuvioita (s. 6–9). Ensimmäisen selvittelen prosodisia rakenteita (s. 6–7), sitten niitä muita rakenteita, joihin Penttilän havainnot kuvioiden esiintymisestä voisivat viitata. Penttilä mainitsee nimittäin kaksi tyypiltään erilaista puhesekvenssiä: toisaalta pitkän yhtäjaksoisen monologin ja toisaalta kysymyksen ja vastauksen yhdessä muodostaman sekvenssin (1958: 6). Edellisestä voisi vetää linjan narraation tutkimukseen ja jälkimmäisestä keskusteluanalyysiin. Niiden jak-

sottelutapoja selitän lyhyesti sivuilla 7–8. Sivulta 9 alkaen tarkastelen yhtä sävelkuviota, ensin suhteessa kertomuksen rakenteeseen (s. 9–17) ja sitten kysymyksen ja vastauksen yhteydessä (s. 17). Loppuluvussa pohdin kuvion yleisempää funktiota. Hahmotellen myös alustavasti kuvion maantieteellistä levinneisyyttä.

TYRVÄÄLÄINEN SÄVELKULKU PENTTILÄN ESIMERKKIKUVIEN MUKAAN

Penttilä näki tavattoman suuren vaivan luotettavan akustisen analyysin aikaansaamiseksi: hän mittasi oskillogrammista manuaalisesti kunkin äänihuuliperiodin taajuuden ja amplitudin sekä piirsi piste pisteeltä millimetripaperille perussäveltä ja intensiteettiä ajan suhteen kuvaavat käyrät. Penttilää avusti maisteri Leho Vörk. Vörk oli kehittänyt mekaanisen apuvälineen, jonka avulla voitiin huomattavasti lisätä oskillogrammien mittaamisen tarkkuutta (Vörk 1958: 72).

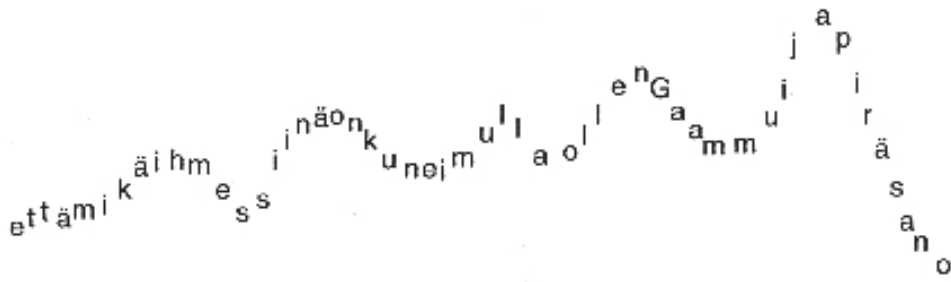
Penttilän perussävelkäyrissä voidaan erottaa alempi ja ylempi taso. Käyrien alemman tason kuvio muodostuu nousu-, huippu- ja laskuosasta (kuva 1). Nousu- ja laskuosat ovat kumpikin vähintään yhden tavun mittaisia, ja niiden aikana tapahtuva sävelkorkeuden muutos näyttää olevan useita puolisävelaskeleita. Intensiteettikäyrän huiput eivät osu yksin sävelkorkeushuippujen kanssa. Korkeimmat intensiteettihiiput esiintyvät sävelkorkeuden nousun alkuvaiheessa. Sävelkorkeuden huippuvaihe on intensiteetiltään heikko ja sävelkorkeuden laskuvaihe intensiteetiltään suhteellisen vahva. Tämä satakuntalainen sävelkuvio poikkeaa siis huomattavasti suomen yleiskielen neutraalista sävelkuvioista, jossa perussävel ja intensiteetti seuraavat toisiaan (Sovijärvi 1958, Iivonen 1998).

Kuva 1. Kaavamainen kuva Tyrvään murteen tonaalisesta alimman tason kuviosta. Vahvempi viiva kuvaa sävelkorkeutta ja heikompi intensiteettiä. Kuvion pohjana ovat Penttilän sävelkorkeus- ja intensiteettikäyrät (1958: 17).

Tonaalisen hierarkian ylemmän tason kuviota havainnollistaa kuva 2 lausumasta *että mikä ihmes siinä on kun ei mulla ollengam muija pirä sano*. Kuvassa perussävelen nousut ja laskut seuraavat toisiaan tauotta ja muodostavat portaittain kohoavan sarjan, joka päättyy jyrkkään loppupudotukseen. Ylemmän tason jakso kattaa yhden tai useamman lauseen. Tällaista pitkän puhejakson muodostamaa perussävelkuviota sanotaan globaaliksi. Globaalissa kuviossa voi olla osakuvioita ja niissä puolestaan lokaalisia piirteitä. Osakuvio voi kattaa yksinkertaisen lauseen, lausekkeen tai sanan, ja lokaaliset piirteet liittyvät painollisten ja painottomien tavujen vaihteluun.

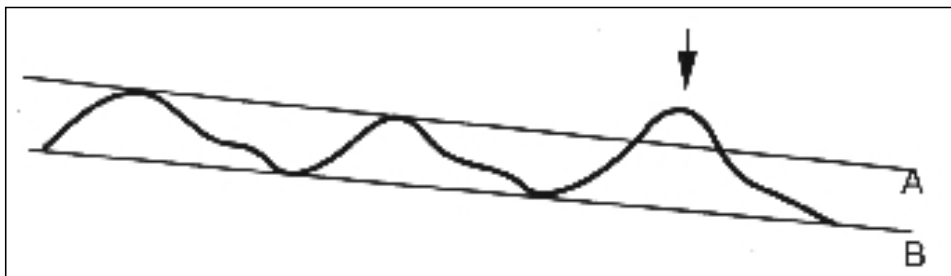
▷

Kuva 2. Viiden alemman tason jakson muodostama ylemmän tason kuvio. Typografinen asettelu on tehty Penttilän sävelkorkeuskäyrän mukaan (1958: 14).

Kuvassa 2 esitetty perussävelen muoto toistui kaikissa Penttilän esimerkeissä, ja kun ne puolestaan edustivat Penttilän kuunteluarvion mukaan tyypillistä tyrvääläistä intonaatiota, voitaneen globaalisesti kohoavaa sävelkorkeuskäyrää pitää Tyrvään murteelle tyypillisenä. Kuvio on mielenkiintoinen. Se on lähes käänteiskuva universaalina pidetylle asteittaisen alenemisen mallille, ns. *deklinaatiomallille* (eri kielten globaaleista sävelkuvioista ks. esim. Hirst ja Di Cristo 1998: 21).

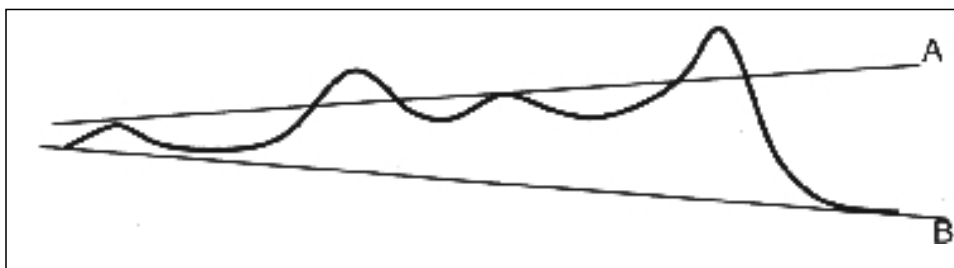
Deklinaatiomallia (kuva 3) voidaan pitää puheen sävelkulun perusmallina eli mallina, johon erilaisia globaaleja sävelkuvioita verrataan. Se on sellaisen sävelkulun muoto, joka tuotetaan mahdollisimman vähällä vaivalla (Lehessaari 1996: 31). Kun tiedetään, että sävelkorkeutta säädellään kurkunpään lihastoiminnalla ja/tai hengityspaineen muutoksilla, perusmallissa kurkunpään lihaksisto ainoastaan ylläpitää tiettyä äänihuulten jännitystä, mutta ei aktiivisesti muuta sitä. Ilmauksen kuluessa hengityspaine laskee, ja samalla laskee myös ilmauksen sävelkorkeus. Kuitenkin eri äänneiden tuotto vaatii eri määrän energiaa ja painollisiin tavuihin liittyy lisääntynyt hengityspaine. Näistä syistä perusmalli on suunnaltaan tasaisen laskeva, mutta pinnaltaan poimuttunut. Kuvan 3 deklinaatiokuvioon kuuluu perussävelkäyrän lisäksi kaksi apuviivaa, nimittäin perusviiva B, joka yhdistää käyrän alimpia kohtia, ja huippuviiva A, joka yhdistää käyrän korkeimpia kohtia. Lauseen fokus kohoaa huippuviivan yläpuolelle. Huippuviivan ja perusviivan avulla on deklinaatiota kuvattu erityisesti niin sanotussa Lundin mallissa (Gårding ja Bruce 1981). Kaa-vamainen perussävelen deklinaatio laskee loivana välitaukoon asti; lopputauon edellä sen sijaan on jyrkempi perussävelen pudotus ja samalla intensiteetin heikkeneminen niin, että ääni saattaa käydä narisevaksi tai peräti soinnittomaksi.

Kuva 3. Puheen perussävelen deklinaatiomalli. Pysty akseli kuvaa perussävelen korkeutta ja vaakakseli aikaa. Perussävelkäyrän globaaleja suuntia määrittelevät apuviivat, huippuviiva A ja perusviiva B. Käyrän huiput kuvaavat pääpainollisia tavuja ja viimeinen, huippuviivan yläpuolelle kohoava huippu osoittaa lauseen fokuksen (merkitty nuolella).

Suomen kielen toistuva luonnehdinta monotoniseksi ei ehkä niinkään johdu sävelkorkeuden kapeasta vaihteluvälistä — sehän on kaikkialla suomen murteiden alueella keskimäärin yli oktaavin (Yli-Luukko 1993) — vaan paremminkin mekaanisen samanlaisena toistuvasta deklinaatiokuviosta kielessämme (Hirvonen 1970, Iivonen 1998: 317). Kysymyslausekin noudattaa samaa deklinaatiomallia ja poikkeaa väitelauseesta vain sikäli, että siinä on korkeampi alkuhuippu (Hirvonen 1970: 33). Toinen toistaan seuraavien tasaisesti alenevien deklinaatiojaksosten jono on monesti havaittu suomenkielisessä lukupuhunnassa, ja erityisen selvä se on uutisluennassa (Iivonen, Niemi, Paananen ja Tiirinen 1996). Lukupuhunnan muutoin säännöllisiin deklinaatiokuvioihin tulee alkoholin vaikutuksesta häiriöitä (Lehessaari 1996: 177). Spontaanin suomenkielisen puheen sävelkulkua on Penttilän jälkeen tutkittu vain vähän.

Kuvan 4 piirros havainnollistaa tapaa, jolla Tyrvään murteen perussävelkuviota poikkeaa deklinaatiomallista. Tyrvääläisen kuvion loppu on toki alempana kuin alku, ja perusviiva (B) noudattaa siten deklinaatiolinjaa, mutta huippuviiva (A) on kohoava. Olen havainnut, että kohoavaa huippuviivaa voi Tyrvään murteessa esiintyä myös hyvin pitkissä jaksoissa, ja se voi ulottua taukojenkin yli.

Kuva 4. Kaavamainen esitys Tyrvään murteen ylempään tason (kuva 2) perussävelkuviosta.

Kun 1990-luvun alussa tein kartoitusta suomen murteiden sävelkorkeusjakaumista (Yli-Luukko 1993), havaitsin kaksi aluetta, joilla puheen keskimääräinen sävelkorkeus oli suurempi kuin muualla. Toinen oli Inkerin suomalaismurteiden alue, toinen yläsatakuntalaisen hämäläismurteen alue. Analysoimissani inkeriläisissä näytteissä keskimääräiseen sävelkorkeuteen saattoivat vaikuttaa toisaalta tunneilmaisut, toisaalta verrattain ylhäällä jäävät puhekokonaisuuksien loput (Pallonen ja Yli-Luukko 1995: XXIII). Satakuntalaisissa esimerkeissä oli paljon asiallisia työn kuvauksia, joissa tunteen vaikutus äänenkorkeuteen oli vähäistä. Satakuntalainen puhe kulki korkealla sitoen laajoja, monilauseisia kokonaisuuksia yhteen. Globaali sävelkuviota saattoi olla hattumainen, jolloin hatun laella oli pientä poimutusta ja toisinaan taukojen muodostamia reikiä. Kokonaisuuden lopussa oli sävelkorkeuden lasku, milloin loivempi, milloin jyrkempi. Toisinaan pudotus oli huomiota herättävän jyrkkä, muutaman tavun aikana jopa kahden oktaavin mittainen (Yli-Luukko 1994).

Penttilän (1958: 6) mukaan kysymyksessä on »jäsentävä lausekorostus»; sävelkulku siis jäsentää puhetta. Seuraavassa luvussa katson, millaisia tunnettuja prosodisia jäsenystapoja tässä yhteydessä voisi soveltaa ja minkälaisiin funktion ja sisällön mukaisiin jäsentelyihin ne voisivat liittyä.

▷

PUHEEN JAKSOTTELUN HIERARKIAA

Satakuntalaisen intonaation ilmeinen monikerroksisuus vaatii hierarkkista kuvausmallia. Tarkastelen lyhyesti eri tutkimusnäkökulmien jaksotteluhierarkioita: ensin prosodiseen muotoon pohjautuvaa jaksottelua, sitten puheen tilanteiseen funktioon keskittyvää keskusteluntutkimuksen jaksottelua ja lopuksi merkitykseen pohjautuvaa diskurssianalyysin ja narraation tutkimuksen jaksottelua.

PROSODINEN JAKSOTTELU

Prosodinen hierarkia porrastuu karkeasti kolmeen kerrokseen: alimpana ovat tavut, sitten painollisten ja painottomien tavujen muodostamat rytmiset yksiköt ja ylimpänä useita tavuja kattavat tonaaliset jaksot.

Sekä rytmisessä että tonaalisessa jaksottelussa esiintyy myös sisäistä hierarkiaa. Rytmisen jaksottelun pienin yksikkö on *tahti*, suomen kielessä pää- tai sivupainollisen tavun ja sitä seuraavien yhden tai kahden painottoman tavun muodostama jakso. Tahti on kuitenkin spontaanissa puheessa lähinnä potentiaalinen yksikkö ja erottuu korvinkuultavasti vain lausepainollisissa asemissa. Spontaanin puheen tärkein rytmisen yksikkö onkin lausepainon määräämä *puhetahti*. Suomen kielessä puhetahti on lausepainollisen tavun ja sitä seuraavien lausepainottomien tavujen muodostama jakso (Sovijärvi 1946: 122).

Myös tonaalisessa jaksottelussa voi olla rytmisiä ominaisuuksia: suurin piirtein samantyyppisten jaksosten toistumista ja prominenssi- ja taustajaksojen vuorottelua. Suomalaisessa tutkimuksessa tonaalista perusjaksoa onkin nimitetty *rytmijaksoksi*. Sovijärven määritelmän mukaan »rytmijaksot ovat yhden tai useamman sanan käsittäviä puhejaksoja, joista kukin tajutaan omana puheilmaisullisena kokonaisuutenaan tai sen käsitteellisenä osana, samanaikaisesti kuin ne ovat väljää vakiokestoisuutta tavoittelevia hahmoja» (Sovijärvi 1954: 303; ks. myös Sovijärvi 1946: 122).

Tonaalinen perusjakso on prosodiantutkimuksessa välttämätön ja kaikkialla käytetty yksikkö, vaikka sen nimitykset ja määritelmät vaihtelevatkin eri kielten ja koulukuntien mukaan. Perusjaksosta on ulkomaisissa tutkimuksissa käytetty mm. nimityksiä *tone group* (Halliday 1994), *intonation group* (Cruttenden 1986) ja *intonation unit* (Chafe 1993, Helasvuo 1997, Hirst ja Di Cristo 1998, Schuetze-Coburn, Shapley ja Weber 1991). Jaksoa kannattaa yhtenäisen sävelkuvio, ja siihen kuuluu joidenkin tutkijoiden mukaan aina yksi ja vain yksi vahvasti lausepainollinen ydin. Havaintojeni mukaan pitkissä monologeissa esiintyy, vaikkakin harvinaisina, myös täysin lausepainottomia tonaalisia jaksoja (Yli-Luukko 1996: XXVII), ja jaksosten kesken, eikä vain sisällä, ilmenee prominenssin ja taustan vaihtelua. Tonaalisen perusjakson rajaksi on mainittu tauko ja sen lisäksi tai sijasta painottomien tavujen aikana tapahtuva äänenkorkeuden tason tai sävelkulun suunnan muutos. Eri kielissä yleinen rajamerkki on myös jaksos lopun hidastus; suomen kielessä se tosin on heikko (Cruttenden 1986: 40–41).

Tonaalisista perusjaksoista voi muodostua myös laajempia tonaalisia kokonaisuuksia. Jo suomalaisessa murteentutkimuksessa käytetyt välitauon ja lopputauon käsitteet (Itkonen 1965: 23 ja 1972: 12–15, Yli-Paavola 1970: 77) kertovat erilaisista tonaalisista jaksoista. Puhutaan myös prosodisista lauseista ja prosodisista virkkeistä, tai sitten verrataan suurempia ja pienempiä tonaalisia jaksoja virkkeisiin ja lauseisiin tai fraaseihin (esim.

major tone group ja *minor tone group* Lancaster/IBM Spoken English Corpuksessa ks. Williams 1996: 51). Vieläkin laajempia, erityisesti uutisluennassa esiintyviä tonaalisia jaksoja, »tekstijaksoja», on Suomessakin tutkittu (Iivonen, Niemi, Paananen ja Tiirinen 1996).

Akustisesti mitattujen globaalisten perussävelkuvioiden on havaittu kattavan pitempiä puhejaksoja kuin mitä kuulonvaraisesti erotetut intonaatioyksiköt (rytmijaksot) ovat. Schuetze-Coburn, Shapley ja Weber (1991) havaitsivat, että akustisesti määritettyjen deklinaatioyksiköiden raja sattui aina myös auditiivisten intonaatioyksiköiden rajalle, mutta intonaatioyksiköiden raja ei ollut aina deklinaatioyksiköiden raja: auditiivisia yksiköitä oli lähes kaksinkertainen määrä akustisiin verrattuna.

Prosodisen jaksotellun avulla saadaan puheenvirran muodolle jäsenneily hahmo. Jaksojen funktion ja sisällön selvittämiseen tarvitaan kuitenkin muita näkökulmia.

FUNKTIONMUKAINEN JAKSOTTELU (KESKUSTELUNANALYYSI)

Suomalaista spontaanin puheen tutkimusta on juuri päättyneellä vuosikymmenellä edistänyt erityisesti *keskustelunanalyttinen* tutkimussuunta. Keskusteluntutkimuksen kohteena on vuorovaikutus ja lähtökohtana keskustelutapahtuma, eivät valmiit kategoriat (Raevaara 1997: 78). Keskeinen yksikkö on *vuoro*. Vuorojen ryhmittymistä tai jaksottumista selvitetään niiden merkitysten pohjalta, joita keskustelijat puheelle kussakin tilanteessa näyttävät antavan. Keskustelutilanne ymmärretään dynaamisena.

Kukin vuoro käsittää yhden tai useampia *rakenneyksikköjä*, joiden rajalla on potentiaalinen vuorovaihdon paikka. Rakenneyksikkönä voi olla sana, lauseke, lause tai yhdyslause (Sacks ym. 1974: 702–703, Hakulinen 1997: 42).

Vuorot liittyvät toisiinsa, ja niiden yhdessä muodostamaa toimintaa voidaan jäsentää vuorovaikutusfunktioiden mukaisiksi jaksoiksi, *sekvensseiksi*. Yksi tavallisimmista sekvensseistä on *vieruspari* (Schegloff ja Sacks 1973, Raevaara 1997, Tainio 1997). Vieruspareja ovat esimerkiksi kysymys ja vastaus, pyyntö ja sen hyväksyminen tai hylkääminen, kannanotto ja saman- tai erimielisyyden ilmaiseminen (Raevaara 1997: 85). Usein vieruspari on osana laajempaa sekvenssiä, esimerkiksi silloin kun vastausta seuraa tulkinta ja sitä puolestaan tulkinnan paikkansa pitäväksi tai pitämättömäksi osoittaminen.

Sekvenssien ryhmittyminen ja jaksottuminen ilmenee monikerroksisena erityisesti silloin, kun keskustelussa esitetään kertomus. Suomessa arkikeskusteluihin sisältyviä kertomuksia on tutkinut mm. Sara Routarinne perustanaan mm. Sacks 1974, Goodwin ja Heritage 1990 ja Jefferson 1978. Tiivistän Routarinteen (1997: 138–155) esittelemän jaksotteluhierarkian seuraavaan. Keskustelunanalyysi tutkii kertomusta *kerrontajäsennyksen* pohjalta. Kerrontajäsennys jakaa kerrontaa sisältävän keskustelun osan kolmeen määräjärjestyksessä toisiaan seuraavaan sekvenssiin, nimittäin johdanto-, kerronta- ja vastaanottosekvenssiin. *Johdantosekvenssi* alkaa *etiäisellä*, jonka kertojaksi tarjoutuva kohdistaa kuuntelijaksi aiotulle. Jos tämä vastaa *kehotteella*, kertomus voi siirtyä johdantosekvenssistä *kerrontasekvenssiin*. Sille tyypillistä on, että kertojan vuoro saa jatkua useamman rakenneyksikön ajan ilman että sitä keskeytetään. Kerronnan huipennus kirvoittaa vastaanottajilta reaktion, esimerkiksi naurun, jolloin siirrytään *vastaanottosekvenssiin*. Se sisältää vastaanottajan reaktion lisäksi erityyppisiä kerrotun kommentteja ja kannanotto-

ja. Siinä myös palataan normaaliin vuorotteluun, jolloin kukin vuoro sisältää vain yhden rakenneyksikön.

Keskusteluanalyysi tutkii kertomusta osanottajien vuoro vuorolta etenevänä toimintana, kertomisena ja kerrotun vastaanottona. Kertomuksen sisällön mukaiseen jaksotteluun tarvitaan toisenlaista näkökulmaa.

SISÄLLÖNMUKAINEN JAKSOTTELU

Nauhoitetut murreaineistot sisältävät enimmäkseen sellaisia sekvenssejä, joita vapaassa arkikeskustelussa esiintyy vain kertomusten yhteydessä. Suomalaisen murrehaastattelun periaatteenahan on ollut, että kielenopas saa keskeytyksettä puhua niin kauan kuin haluaa. »Kertokaa nyt alusta alkaen, miten ...» Ja haastateltavat kertovat.

Murrehaastattelujen pitkät monologit koostuvat kuvauksista, selostuksista ja kertomuksista. Kuvaus esittelee näyttämön ja henkilöt, selostus toiminnan ja tapahtumat; kertomus sisältää ne kaikki, mutta keskittyy kulminaatioon, sen odotukseen ja laukeamiseen.

Narraation tutkijat ovat viime vuosikymmeninä perustaneet rakenneanalyysinsä paljolti Labovin (1977) ja van Dijkin (1980) jaksotteluun, niin myös Anna-Leena Siikala (1984), joka on tutkinut muun muassa eteläpohjalaisten tarinoiden säilyviä ja muuttuvia piirteitä. Siikala viittaa myös muistipsykologisiin tutkimuksiin. Muistiainesta järjestää skeema, joka kasvaa ja kehittyy kulttuuriympäristössä. Skeema jäsentää kertomuksia sekä hierarkkisesti että lineaarisesti. Vaikka kertomus esitetään lineaarisesti, sen osien toistuvat ja muuntuvat ainekset viittaavat myös muunlaiseen jäsennykseen.

Siikalan mukaan kertomus rakentuu *kertomuskomponenteista*. Hän (mts. 42–43) esittää seuraavat komponentit:

- Y = yhteenveto
- A = aloitus
- P = puitteiden kuvaus
- T = toiminnan ja tapahtumien selostus
- R = ratkaisu, toiminnan kokonaistulos
- K = kertojan esittämät kommentit
- L = päättävä klisee, lopetus

Kertomuskomponentit voivat painottua eri tavoin, eivätkä ne kaikki esiinny jokaisessa kertomuksessa. Tärkeimmät komponentit ovat puitteet, toiminta ja ratkaisu.

Kukin kertomuskomponentti koostuu yhdestä tai useammasta *kerrontayksiköstä*. Kerrontayksiköt ovat sellaisia informaatiokokonaisuuksia, joissa tuodaan esiin jokin uusi, esimerkiksi juonen kulkua eteenpäin vievä, tapahtumia perusteleva tai selittävä asiasisältö (Siikala 1984: 41). Kerrontayksiköt ovat puhtaasti lineaarisia ja ilmenevät kertomuksen pinnassa peräkkäisessä järjestyksessä. Kertomuskomponentit sen sijaan ovat syvemmän rakenteen osia ja voivat ilmetä myös toisiinsa limittyneinä kertomuksen lineaarisessa kulussa.

PROSODIA SISÄLTÖÄ JA FUNKTIOTA JÄSENTÄMÄSSÄ

Puhetta litteroitaessa prosodiasta jää suuri osa tavoittamatta niin, että tulos usein muistuttaa monotoniseksi käsiteltyä puhetta. Kielitieteellisiin tarkoituksiin litteroidut murrenäytteet (esim. SKN-sarja) ovat sitä uuvuttavampaa luettavaa mitä paremmasta kertojasta on

kyse — huonompien kertojien puhetta jäsentävät sentään haastattelijan tiheet kysymykset. Vaikka tauot ja joskus lausepainokin on merkitty, puheen prosodinen kokonaisjäsentely ei litteraatiosta näy, puhumattakaan että siitä ilmenisi prosodisen vaihtelun koko viivaiteisuus.

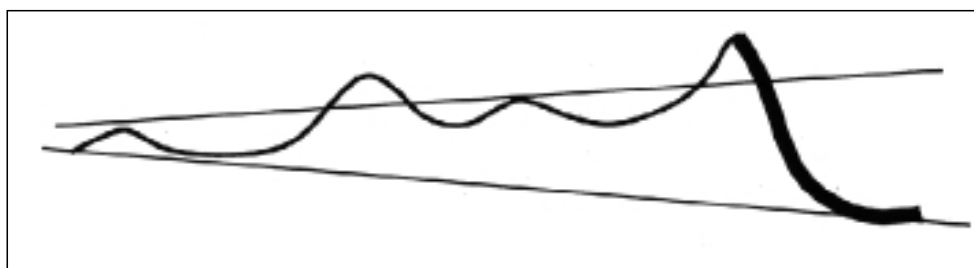
Keskusteluntutkijat ovat nostaneet prosodian esiin ja merkitsevät prosodisia piirteitä toisinaan niukemmin, toisinaan tarkemmin. Merkitsemisessä on kohdattu kuulonvaraisen analyysin vaikeus ja koetettu päästä suurempaan luotettavuuteen useamman henkilön muodostaman kuuntelijaryhmän avulla. Ongelmana on se, että tajuamme välittömästi prosodian funktion (kuulemme puheen jäsentyneenä, erotamme pyynnön kysymyksestä, tunnistamme puhujan kannan), mutta muodon komponentteja (sävelkorkeus, voimakkuus, tempo) meidän on kuuntelemalla vaikea erottaa.

Anna-Leena Siikala on edellä mainitussa teoksessaan käyttänyt havainnollista litterointitapaa ilmentämään puheen luonnollista jaksottelua. Hänen kertomusnäytteissään kukin rivi edustaa sellaista prosodista kokonaisuutta, joka samalla on pienin kognitiivinen kokonaisuus, tavallisesti kieliopillinen lause tai lauseke. Siikala viittaa Wallace L. Chafeen (1980: 13–15), joka käyttää tällaisesta jaksosta nimitystä *ideayksikkö*. Ideayksikkö on sekä tarkoitteeltaan että näkökulmaltaan lähellä edellä mainittua Sovijärven rytmijaksoa. Silloin kun näkökulma on puhtaasti prosodinen, Chafe (1993) käyttää samasta jaksosta nimitystä *intonaatioyksikkö*. Siikala siis niveltää — asiaa erityisesti korostamatta — yhteen prosodisen ja sisällöllisen jäsentelyn.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen yhtä helposti erottuvaa intonaatiokuvaiota ja tutkin sen asemaa kertomuksen rakenteessa ja kysymyksen ja vastauksen muodostamassa vierusparissa. Litteroinnissa olen noudattanut Chafen tapaa merkitä intonaatioyksiköt rivilleen. Kertomuksen analyysissä käytän hyväkseni Anna-Leena Siikalan lähestymistapaa.

SATAKUNTALAINEN L-KUVIO KERTOMUKSEN RAKENTEESSA

Palaan Aarni Penttilän esittelemään Tyrvään murteen tonaaliseen kuvioon. Tyypillisimmillään kuvio muodostuu kukkula kukkulalta etenevästä sävelkorkeuden noususta ja viimeisen huipun jälkeen tulevasta jyrkästä sävelkorkeuden pudotuksesta. Viimeksi mainittu kuvion osa on selkeä ja helposti korvin kuultava, varsinkin silloin, jos intensiteetti pysyy vahvana koko sävelkorkeuden pudotuksen ajan. Jyrkän pudotuksen jälkeen seuraa yhden tai kahden, joskus useamman tavun mittainen matala tasanne ennen jakson loppumista. Tätä jyrkän laskun ja matalan tasanteen muodostamaa osakuviota nimitän L-kuvioksi.

Kuva 5. L-kuvio (vahvasti lihavoitu) osana laajempaa perussävelkuviota.

▷

Olen kuunnellut Tyrvään ja sen naapurimurteiden näytteitä ja löytänyt L-kuvion toisilla puhujilla selvästi, toisilla heikommin erottuvana. Löytämäni kuviot olen yrittänyt sijoittaa prosodiseen jäsennykseen. Olen havainnut kuvion esiintymisessä säännönmukaisuutta: kuvio näyttää liittyvän jaksojen rajoihin ja jaksojen fokuksiin. Fokuksella tarkoitetaan tässä sanaa, lauseketta tai sitäkin laajempaa kokonaisuutta, johon puhuja kohdistaa erityisen huomion tai jolla tekstin sisällön kannalta on erityisen tärkeä merkitys. Tähän seikkaan palaan loppuluvussa.

Ensinnäkin kuvio näyttää yleensä lopettavan jonkin prosodisen jakson. Se toimii lopumerkkinä tauon edellä, mutta myös silloin, kun jaksojen rajalla ei ole taukoa. L-kuvioita ei kuitenkaan esiinny kaikkien jaksojen lopussa, ei lyhyempien eikä pitempien, ei edes niillä puhujilla, joilla se esiintyessään kuuluu erittäin selvänä. Vaikka L-kuvio rajaa joskus hyvinkin lyhyitä, jopa kahden tavun mittaisia jaksoja ja toistuu jo seuraavankin jakson lopussa, useimmiten saa kuunnella minuuttikaupalla puhetta ennen seuraavaa L-loppua. Siinä välissä jaksoja rajaavat muut prosodiset osoittimet: loivemmat laskut ja tauot.

Toiseksi L-kuvio näyttäisi liittyvän jakson pääpainoon siten, että pääpaino edeltää sitä. Lausepainon määrittäminen pelkästään foneettisilla perusteilla on kuitenkin heikkopainoisessa hämäläispuheessa vaikeaa (Yli-Luukko 1999). Niin kuin Penttilä (1958) osoitti, intensiteetin ja sävelkorkeuden huiput eivät Tyrvään murteessa osu yhteen, ja sellaisissa tilanteissa lausepainon määrittäminen on osoittautunut ongelmalliseksi (Iivonen ja Yli-Luukko 1991, Lehessaari ja Yli-Luukko 1999). Usein pääpainojen määrittämisessä on turvaututtava semanttisiin perusteihin.

On ilmeistä, että L-kuvio ei ole esiintymismurteessaan mekaanisesti toistuva prosodinen piirre. Onko sillä tehtävää jossakin muussa jaksottelussa kuin puhtaasti prosodisessa?

Tarkastelen yhtä kertomusta, joka on julkaistu Karkun murrekirjassa (Virtaranta 1986: 87–90) ja siihen liittyvässä näyttekasetissa (toim. Jaakko Yli-Paavola). Karkku on kuullut samaan keskiaikaiseen Sastamalan pitäjään kuin Tyrvääkin, ja sen murre on hyvin samanlaista (Virtaranta 1986: 6).

Näyttekertomuksen litteroinnin olen pohjannut Pertti Virtarannan, yläsatakuntaismurteiden syvällisen tuntijan, havaintojeni mukaan luotettavaan kirjoitusasuun. Prosodian ilmisaamiseksi olen kuitenkin tehnyt muutamia muutoksia tekstiin. Olen palauttanut Virtarannan poistamat toistot ja epäröintisanat — niitä ei tässä kertomuksessa monta ole. Olen rivittänyt tekstin Chafen (1993) tapaan siten, että kukin rytmijakso on omalla rivillään. Tauot olen merkinnyt sulkumerkkiparilla. Litteraatioissani piste merkitsee päätyväksi tulkitsemaani jaksoa ja pilkku keskeneräiseksi tulkitsemaani, riippumatta jakson lopun sävelkorkeudesta; satakuntalaiseen intonaatioon nimittäin tuntuu kuuluvan myös verrattain korkeita puhekokonaisuuksien loppuja.

Lausepainojen merkitsemisessä olen poikennut yleisimmästä käytännöstä. Olen pääpainollisen tavun tai sonantin sijaan merkinnyt koko lausepainollisen sanan lihavoinnilla. Perustelen menettelyä sillä, että hämäläismurre on rytmitypologisesti heikkopainoinen eli siinä painottomat tavut eivät ole redusoituneet, vaan paino jakautuu suhteellisen tasaisesti kaikille tavuille (Yli-Luukko 1999). Myös akustinen aineisto puoltaa tätä menettelyä (Penttilä 1958, Yli-Luukko 1995).

L-kuvio (*L) on merkitty sille kohtaa, jossa sävelkorkeuden lasku on kuulonvaraisesti arvioituna jyrkin (esim. *em minä sittem men*Lny*). *L-merkin jälkeen jatkuu kuvion matala tasanneosa rytmijakson loppuun asti (esim. *se pin*Lnas se miäs*).

Olen merkinnyt esimerkkien vasempaan laitaan kertomuskomponentit Anna-Leena Siikalan käyttämällä kirjainmerkeillä (ks. edellä). Olen soveltanut Siikalan merkistöä sillä tavalla, että olen merkinnyt K:lla mitä tahansa kommenttia, kysymystä tai huomautusta, jonka kertoja suuntaa joko haastattelijalle tai itselleen. P:llä olen merkinnyt kaikkia aikaa, paikkaa tai henkilöitä kuvaavia kertomuskomponentteja. T-komponentit sisältävät kertomusta eteenpäinvieviä tapahtumia, toimia tai repliikkejä. R-komponentissa on kertomuksen tai sen osan ratkaiseva repliikki tai muu kulminaatiokohta. Kerrontayksikköjen numerot ovat vasemmassa reunassa juoksevana sarjana.

Esimerkkikertomus on vuonna 1886 syntyneen Vihtori Marjamäen (VM) haastattelusta, jonka Pertti Virtaranta (PV) teki 30.8.1963. Marjamäki puhui sujuvasti ja rakensi vastauksistaan laajoja kokonaisuuksia. On kiinnostavaa, että vaikka L-kuvio kuuluu hänen puheessaan kohtalaisen selkeänä, sitä esiintyy harvoin. Onko sillä hänen kertomuskokonaisuuksissaan jokin erityinen funktio?

Näyte alkaa haastattelijan kysymyksestä »No mitenäs teijän emäntänne, mistäs hän oli kotosin?». Marjamäki vastaa lyhyesti ja täsmällisesti, eikä vastauksessa kuulu L-kuviota. Haastattelijan toinen kysymys kirvoittaa kertomuksen. Sen alku on litteroituna esimerkissä 1.

(1)		PV:	No kuinkas Marjamäki häneen tutustu.
	K	1	VM: no, () kyllä sen täytyy niin sannoo että, ()
	Y	2	ensim minä , () menin taloon , () puhemmiä*Lhen kans.
	A	3	tuli joku puhemmiäs , () ja, ()
	K	4	tarsko sen nimi sannoo. ()
			PV: Kyllä se mukava olis kuu...
	P	5	VM: Ju-, () Jussi Tau*Lra . ()
	A	6	tuli tännet taloon . ()
	P	7	minä tehin kellarin monttua tosa, () pirtin takapualella silloin . ()
	T	8	ja minä, () ymmärtänys sittem mitä se miäs hyänäili
	P	9	se oli semmone hiljanej ja vähäkuuronem miäs
	T	10	ja käski stev vihrov viimen minun siitä puhheillensat tonne, ()
		11	tallin etteem menimme
	P	12	elikkä oikeen tal*Liin
	T	13	sano että mennää vähä hevosia ruakkii
	R	14	ja här rupes toimittaa että enkö, () minä mensi, () kattoon sitä Viitasaarem plikkaa että siältä sais rikkaan emän*Lnän ja vissii hy*Lvän . ()
		15	

Kertomus alkaa haastattelijalle osoitetulla kommentilla K, jonka lopussa sävelkorkeus jää melko ylhäälle. Sitten seuraa yhteenveto Y. Yhteenvedon aloitussana *ensin* lupaa moniosaista kertomusta ja sitä, että tämä yhteenveto koskee kertomuksen ensimmäistä osaa. Yhteenveto päättyy L-kuvioon.

▷

Yhteenvedon jälkeen seuraa kertomuksen aloitus A. Aloituskomponentin keskelle tulee kommenttikomponentti K, jolla kertoja tarkistaa haastattelijan tiedontarpeen. Tämän vastattua seuraa puitekomponentti P, joka sisältää tämän osakertomuksen keskeisen henkilön nimen. Nimi sanotaan painokkaasti, ja siinä kuuluu L-kuvio. Sen jälkeen P-komponentti päättyy ja aloituskomponentti A jatkuu kerrontayksikössä 6. Se puolestaan päättyy huomattavan korkeaan säveleen.

Seuraavan kerran tapaamme L-kuvion P-komponentissa kerrontayksikössä 12. Komponentti päättyy vahvasti painotettuun sanaan *talliin*, sen paikan ilmaukseen, jossa käytiin koko tarinan liikkeelle paneva keskustelu. Toisella Karkun murteen näyteketin kertojalla, Aukusti Mannerilla, on vielä huomiota herättävämpi tapa merkitä L-kuviolla kertomuksen lähtökohtaa, sen puitteita ja elementtejä, sitä mistä koko juttu sai alkunsa.

Ratkaisukomponentissa R on kaksi L-kuviota, nimittäin sen ydinsanassa *emännän* ja sen jäljessä tulevassa painokkaassa attribuutissa *hyvän*. Tässä siis yhteen kertomuskomponenttiin ja yhteen kerrontayksikköön (kerrontayksikkö 15) sijoittuu kaksi L-kuviota. Näissä tapauksissa L-kuvio ei siis voi olla kerrontayksikön lopetusmerkki. Mutta prominenssin kanssa L-kuviolla on ilmeinen yhteys.

Tarkastellaan L-kuvion sijoittumista koko kertomuksen sisällölliseen rakenteeseen. Tarkastelun helpottamiseksi esitän kertomuksen kaavion muodossa (kaavio 1).

Marjamäen naimisiinmeno

OSA I Puhemies	OSA II Kosiomatka ja sen loppuselvittely	OSA III Asia hautuu	OSA IV Nuorempi sisar	OSA V Päätös
1. Yhteenvedo *L	1. Yhteenvedo	1. Sovittuna	1. M tapaa tytön	1. Seurustelu.
2. Puhemies tulee M:n taloon.	2. Kuvataan tyttöä, hänen sisartaan ja vanhempiaan.	aikana M ei mennytäkään tytön luo. *L	nuoremman sisaren.	2. Naimisiinmeno. *L
3. P kutsuu M:n talliin. *L	3. Kuvataan tarjoilua, istumista ja tyttöjen katselua.	2. Aikaa kului.	2. M pyytää häntä emännäksi. *L	3. Avioliitto, lapset ja vaimon kuolema.
4. P ehdottaa tyttöä M:lle emännäksi. *L	4. Tytön äiti kysyy ratkaisua. *L		3. M pyytää päästä saatolle. *L	
5. Asia hautuu.	5. M lupaa palata ja vakuuttaa emännän tarvettaan. *L		4. Keskustelua ja mietteitä saattomatkal-la.	
6. P tulee uudestaan.	6. Paluu kotiin. M:n isän varovainen kysymys.		5. Käynti tytön kotona.	
7. M varustautuu kosiomatkalle.	7. M:n vastaus isälle. Päätös olla palaamatta tytön luokse. *L		6. Tytön isän suostumus. *L	
8. M menee P:n taloon viinapullon kanssa. *L				
9. Viinaa ei oteta. *L				
10. Kosiomatkan jälkeen M tarjoaa viinaa. *L				
11. P ei ota.				

Kaavio 1. Kertomuksen rakenne Vihtori Marjamäen kertomuksessa naimisiinmenostaan. Merkkien selitys: I–V osakertomuksia; 1, 2, 3 jne. sisältöjaksvoja, M = Marjamäki, P = puhemies, *L = L-kuvio.

Kaavio jakaa kertomuksen osakertomuksiksi ja osakertomukset edelleen sisältöjaksoiksi. Sisältöjakso on lineaarinen niin kuin kerrontayksikkö, mutta sitä laajempi. Sisältöjaksossa voi olla useita kertomuskomponentteja. Sisältöjaksot vastaavat suunnilleen van Dijkin (1980) makrostruktuureita, mutta niitä määrittellessäni en ole käyttänyt makrosääntöjä, vaan olen jaksotellut tekstin intuitiivisesti sellaisiin osiin, jotka tiivistyvät kertomusta eteenpäin vieviksi otsikoiksi.

Jos tarkastellaan kaaviota ja siinä esiintyviä L-kuvion merkkejä, huomataan, että kuvio esiintyy kertomuksen ratkaisukohtissa (esim. sisältöjaksoissa I: 4, II: 7 ja IV: 2). Toisaalta niissä jaksoissa, joissa L-kuviota ei esiinny, sisältönä on katsominen, miettiminen, odottaminen (I: 5, II: 2,3, III: 2, IV: 4), asian valmistelu (I: 10) tai kertomuksen lopettaminen (V: 3).

Huomio kiinnittyy myös siihen, että L-kuviota näyttää esiintyvän pääkertomuksen kannalta epäolennaisissakin kohdissa. Sisältöjaksoissa I: 8–10 on ilmeisesti kysymyksessä affekti: puhutaan viinasta. Toisaalta mainittu sisältöjaksojono muodostaa oman erillisen kertomusepisodin, jonka rakenteessa L-kuviolla saattaisi olla oma tehtävänsä. Episodi on litteroitu esimerkissä 2.

(2)	K	1	kun kerram mennään
tota noin naimaan
nim puhemmiäs tarttee ryypyj
	T	2	ja minä otim pullo viinaa , ()
rekeeni , ()
	T	3	ja sanom puhemmiästä
	P	4	ku ma sen talloom pääsin
	T	5	että »teettekö puns*Lsim
	T	6	minä en teek
		7	kum minä meen kerran kattoon, ()
plik*Lkoja .»
	R	8	»ei här ryyppää ol*Llenkan »
sano puhemmiäs
»ei ollenka .» ()
juu. ()
	T	9	minä sano että
»no se pullo jätetään stet tänne
ja lähretään tästä ilman stä vii*Lnaa
jos te ette tartte.» ()
no, ()
	P	10	sittek ku tulimme siältä takasi , ()
	T	11	minä aatteli että se, ()
se pin*Lnas se miäs
että kyllä se punsin tekkee
	T	12	minä otin sem pullon siältä hylllyltä ja sano että, ()
»tehrään nyp punsi
sittej jo molemmin
kyllä minäkin nyt teej jo , ()
em minä tän ehtona
mep plikkajem puhheille .»
	T	13	no sitten, ()
hän sano että
»ei hän tee
häl lähtee aamulla kahren aikaam
menneem markkinoilles »
	P	14	sillo oli pääsiäismarkkinoitten etu juur . ()

▷

L 15 ja, ()
se jäi **sittekki** tekemätä.

Esimerkin alun kommentissa esitetään jakson lähtökohta: *kun kerram mennään – naimaan nim puhemmiäs tarttee ryypyn*. Kertojalle on tärkeää se, että hän on noudattanut kaikella kunnialla yhteisönsä tapoja. Puhemiehelle kuuluu antaa viinaa, mutta kun se ei tälle kelvannut, asia jäi vaivaamaan ja muistiin. Ne kohdat, joissa L-kuvio kuuluu, ovat viinan tarjoaminen (5), oman juomattomuuden perustelu (7), puhemiehen kieltäytyminen tarjotusta ryypystä (8) ja kieltäytymisen hyväksyminen (9). Viinaepisodi jatkuu kertomuksella kosiomatkan jälkeisestä paluusta puhemiehen taloon. Kertoja esittää epäilynsä puhemiehen juomattomuudesta. L-kuvio sijoittuu teeskentelyä merkitsevään verbiin *pinnas* (11). Episodin loppuosan repliikeissä ja lopetuskomponentissa ei L-kuviota esiinny.

Viinaepisodin jälkeen seuraa toinen osakertomus eli kertomus kosiomatkasta. Kertomuksen alussa on yhteenveto, jossa viitataan matkan tulokseksi tulleeseen sopimukseen. Se puolestaan liittyy kolmannen osakertomuksen kulminaatioon. Kertomus alkaa viipyilevällä kuvauksella talon kahdesta tyttärestä ja heidän vanhemmistaan ja jatkuu istumisen, katselemisen ja tarjoilun selostamisella. Tähän kaikkeen kuluu 41 rytmijaksoa (intonatio- tai ideayksikköä), joista 23 rajautuu taukoon, mutta muita rajaa vain sävelkulun suunnan muutos. Yhtään L-kuviota ei tässä kertomuksen osassa kuitenkaan esiinny. Sitteen tulee osakertomuksen ratkaisukomponentti. Se on litteroituna esimerkissä 3.

(3) R 1 ja ((emäntä)) sano että
»mitäs **tuumaatte** tuutteko, ()
tuutteko **toisen** kerran, ()
sitte, ()
miltäs näyt*Ltää
sitten asia». ()
2 »noo **eihän** se **puukan**
ensimmäiseel lyämiseen **kaarum**»
minä sanon että
»totta **kai**, ()
minä **toisen** kerran tuun tappaamaan, ()
3 ku ma oon kerran emännän **tarpeesa**, ()
että mulla on **talo**, ()
huuratet*Ltuna.»

Esimerkissä 3 on kaksi L-kuviota. Toinen on emännän esittämässä ratkaisupyynnössä (1). Toinen on kosiomiehen vakuutuksessa, että hän varmasti palaa, tai oikeammin sitä vahvistavassa perustelussa (3). Avioliiton solmimisessa ei nimittäin ollut kysymys ensisijaisesti ihmissuhteen vahvistamisesta, vaan talonpitoon keskeisesti kuuluvasta asiasta. Marjamäki oli ostanut talon ja tarvitsi siihen emännän. Siinä mielessä tämä on koko kertomuksen ydinkohta.

Toinen osakertomus loppuu episodiin Marjamäen kotiinpaluusta. Sen alussa Marjamäki luo kerronnassaan näyttämön hakotukin ääreen navetan taakse ja kuvaa tunteiden ja ajatusten selvittämistä työn avulla. Sitten hän referoi paikalle tulleen isänsä varovaisen taitavaa kysymystä ja siitä alkavaa keskustelua (esimerkki 4).

(4) T 1 **isäni** tuli sinnej ja kysy että, ()
»no mitäs siä **tapahtu**

- kummonenka **plikka** siälä on
että onko kyllä **mustatukkanen**.»
- 2 minä s_että »ei kyllä tukka o, ()
ihan koreen **keltanem**» minä sano. ()
mutta, ()
- 3 **silla** laila siälä asia **oli**
että ei mun **takasit** ta-, ()
ei mun **takani** tarttek kattoom»
minä sanon
- R 4 »ei mittäaj **jää*Lnys** sinne. ()
mul*Lta. ()
- 5 kyllä sinnej **jäi** mutta, ()
en tiäs sitten että
tapahtuuko **se** että, ()
käykö sitä **koskaam** meneminen ennäät **tapaamaa**.»

L-kuvio esiintyy episodin ratkaisukohdassa (R). Marjamäkeä ei miellyttänyt se tyttö, jota kosimaan puhemies hänet vei. Hakotukin ääressä vahvistuu päätös olla palaamatta tytön luo, ja sen hän ilmaisee isälleen L-intonaatiolla: *ei mittäaj jää*Lnys sinne. mul*Lta*.

Kertomus etenee kronologisesti. Seuraa välijakso (kaaviossa osa III), jossa Marjamäki kuvaa emäntäasian hautumista. Seuraavassa on jakson kulminaatiokohta:

- (5) P 1 pariv viikom päästä
oli määrä **mennäs** stet
tappaamaan toinen kerta ja, ()
- R 2 eem minä sittem **men*Lny**. ()
- T 3 se jäi **siksensä**. ()

Esimerkin R-komponentti sisältää L-kuvion. Katkelma *eem minä sittemmen*Lny* ei kuitenkaan esitä odottamatonta uutta asiaa — päätös olla palaamatta tytön luo ilmenee kertomuksessa aiemmin — prosodiseen fokuoitumiseen onkin ehkä muu syy. Marjamäelle talonpojan kunnia oli tärkeä, ja nyt hän oli sopimuksen pettjä. Prosodisen kuvion taustalla tässä kohdassa lienee affekti.

Kertomuksen osa IV tuo tarinaan uuden vaiheen. Tytön nuorempi sisar oli viehättänyt Marjamäkeä ja jäänyt hänelle mieleen (esimerkin 4 loppu). Marjamäki tapaa hänet puolentoista vuoden päästä leikkotansseissa. Ensimmäisessä repliikissä Marjamäki puhuu mieltään painaneen asian ja esittää saman tien kosinnan (R-komponentti esimerkiksi 6).

- (6) T 1 ja minä menin häntä ottaan, ()
kappaleellek kansani ja, ()
sanon että, ()
- T 2 »se on, () se on **semmonen asia**
että ei **miäs** saa ollak koskaan **ujo**
- 3 että minä oon kyllä tehnyt semmosen, ()
tempun ettei se niin **kaksinen** ole, ()
ninkus tiät **ittekkim** mutta, ()
- T 4 minun, ()
minulle **ei kelvannus** se **vanhempi sisares** mutta, ()
- R 5 eks **sinä** olsi **halukas** tullee **emännäks**, ()
miähellej ja **ta*Lloon**.»

▷

Marjamäki kysyy tyttöä emännäksi *miähellej ja tal*Loon*. Tunne vaikuttaa jo sananvalintaan: *miähelle* tätä tyttöä pyydetään. Sana *tal*Lloon* saa silti prosodisen erityismerkinnän. Vai saako? Kohdistuuko L-kuvio siihen sanaan, jossa se esiintyy?

Seurataan kertomusta eteenpäin. Marjamäki pyytää päästä saatolle. Äänenlaadussa on tunnetta: *ennen kaikkee, että saanko ma tullak kumminki saattaaan sua ko*Ltiot täältä ny, () --*. Koko lause muodostaa fokuksen, ei sana *kotio*, joka on itsestään selvä saattomatkan määränpää.

Kertomuksessa on kuvausta saattomat-kasta, kirjeenvaihdosta, käynnistä tytön kotonan, tytön perheenjäsenten mielialojen kuvailua, pitkiä jaksoja ilman ainuttakaan L-kuviota. Sitten seuraa keskustelu tytön isän kanssa.

(7)	T	1	((tytön isä)) vei mun kamariij ja, ()
	T	2	minä, ()
		3	esitin asiani rohkeesti
että »asia oli siinä sortisa että, ()
minun silmilleni
ei sopinus se teijäv vanhempi tytär
	R	4	mutta jos tää nuarempi annetaan niin se soppii ja, ()
		5	minä järjestän asian niin että viän hänen sitten, ()
tallooni emännäks , ()
ehkä ensi kevännä jo-, ()
		6	jos se teitim puolestanne soppii .» ()
»kyllä se soppii » sano pappa , ()
		7	sitten »ei sillä väliä o, ()
jos st, ()
jos se silmilles soppii step pa*Lremmin .» ()
	T	8	no, ()
sitter rupesin, ()
seurustellee hänen kansansa , ()
kävimme vähä yhtäällä ja toisaalla
--

Esimerkki 7 sisältää ratkaisukohdan: tytön isä antaa suostumuksensa avioliitolle. Jälleen L-kuvio liittyy sisällölliseen fokukseen. L-kuvio myös päättää osakertomuksen. Sitä seuraava kerrontayksikkö kuuluu jo eri jaksoon, tarinan päätösosan alkuun.

(8)	R	1	siittä tehtiin sillo heinäkuun toinem päivä nai*Lmine
	K	2	niin kun se tuala olis, ()
nähtävänä, ()
tua kannesa to, ()
(--) ((Ramaton))

Kertomuksen viimeinen L-kuvio on esimerkissä 8. Tämä esimerkki osoittaa selkeästi kuvion fokuksivan luonteen. Sisällöllinen fokus ei ole välttämättä siinä sanassa, johon kuvio sattuu — tässä tarinan vaiheessahan *naiminen* on vähiten odottamaton sana. Sen sijaan L-kuvio fokusoi koko sen ilmaisullisen kokonaisuuden, johon se sijoittuu. Palataan alussa (kuva 2) lainattuun Penttilän esimerkkilauseeseen. Ilmaukseen *että mikä ihmes siinä on kun ei mulla ollengaam muija pi*Lrä sano* tiivistyy yhden elämäntarinan keskeinen juonne. Fokus kohdistuu koko ilmaukseen.

Penttilän havaintojen mukaan tyrvääläisen intonaatiokuvion esiintymisen edellytyk-

senä oli, että puhetilanne oli luonteva ja vapautunut ja puhujan »sanottava ikään kuin mielen täyttävää» (1958: 6). Kyseessä oli siis asiallisen ja emotionaalisen huippukohdan spontaani prosodinen ilmaiseminen.

L-KUVIO KYSYMYKSEN JA VASTAUKSEN YHTEYDESSÄ

Otan toisen esimerkin Karkun murrekirjasta (Virtaranta 1986: 25) ja näytekasetilta. Esimerkki on vuonna 1884 syntyneen Vihtori Hoilijoen (VH) haastattelusta, jonka Pertti Virtaranta (PV) teki 10.9.1963.

(9)	PV:	1	No kyllä Hoilijoki om monta kertaa vanhallek kirkollem mennu paatilla.
	VH:	2	kyl*Llä. ()
		3	kyllä monia monia ker*Ltoja. ()
		4	oon soutanul lujaa ja hiljaa ja, ()
stä mentii välliin kilpaaki ja, ()
		5	ja kymmeniä kertoja olim perämiähe*Lnäki. ()
		6	ja hyvin kä*Lvi. ()

Esimerkit 1 ja 9 osoittavat L-kuvion voivan esiintyä hyvinkin lyhyissä jaksoissa sellaisissa tapauksissa, joissa kysymyksessä on keskustelun vieruspari. Aarni Penttilä kiinnitti huomiota kuvion kahtalaiseen esiintymisympäristöön: »puheenalainen intonaatio on jäsentävää lausekorostusta, joka esiintyy yhdenjaksoisessa puheessa (myös lyhyissä vastauksissa, jotka voidaankin käsittää kysymyksen jatkoksi)» (1958: 6). Penttilä on tässäkin asiassa aikaansa edellä: hän käsittelee puhetta keskusteluvuoroina ja niiden muodostamina sekvensseinä.

Jos tarkastellaan esimerkkiä 9 keskusteluntutkimuksen jaksottelun näkökulmasta, ensimmäinen L-kuvio päättää vierusparin eli antaa vastauksen haastattelijan kysymykseen. L-kuvion jälkeen seuraa rakenneyksikön raja ja pitkä tauko. Kun haastattelija ei ota vuoroa, haastateltava jatkaa täsmennetyllä vastauksella, joka päättyy taas L-kuvioon. Kun haastattelija ei vielääkään ota vuoroa, haastateltava laventaa vastausta lisäelementeillä ja päättää vastauksen L-kuvioon. Kun toinen yhä vaikenee, haastateltava liittyy sanomaansa oman painokkaan arvionsa, joka jälleen päättyy L-kuvioon.

Esimerkissä 1 Marjamäki vastaa haastattelijan kysymykseen kertomuksen tiivistelmällä, joka niin ikään loppuu L-kuvioon. Sitä seuraa tauotta kertomuksen varsinainen aloitus. Mutta Marjamäki keskeyttää aloituskomponentin ja esittää haastattelijalle tarkistus-kysymyksen, johon tämä vastaa kehoitteella. Tämän keskustelusekvenssin kolmas jäsen eli Marjamäen vastaus kehoitteeseen sisältää vain tärkeän henkilön nimen ja päättyy L-kuvioon. Sen jälkeen keskeytynyt aloituskomponentti jatkuu.

On mahdollista, että L-kuviolla olisi kuvatuissa keskustelusekvensseissä pelkästään rajaava funktio; se ilmaisisi rakenneyksikön päättymistä ja vuoronvaihdon paikkaa. Vaihtelmani on kuitenkin se, että kuvion tarkoitus on jännevöittää vastausta ja sen merkitys olisi suunnilleen tällainen: »tämä on vastaus kysymykseesi». L-kuvion keskustelufunktion selvittäminen vaatii kuitenkin laajemman aineiston analyysia.

▷

LOPUKSI

Lähdin selvittämään Penttilän kuvaaman sävelkuvion tunnistettavimman osan, L-kuvion, funktiota. Arvelin, että kyseessä oli jonkin jaksotteluhierarkiassa korkealla olevan jakson päätösmerkki. Seurasin Penttilän omaa viittausta monologiin ja keskusteluun. Edelliseen tarjosi moniosainen kertomus kiinnostavan materiaalin. Jälkimmäiseen on aineistoa murrehaastattelujen kysymys ja vastaus -vieruspareissa. Ilmeni, että L-kuvio lopetti kyllä sen rytmijakson, jossa esiintyi, ja itse asiassa se oli hyvinkin selkeä rytmijakson lopetusmerkki. Mutta erilaisista jaksotteluhierarkioista ei millään tasolla löytynyt sellaista jaksoa, jonka lopussa L-kuvio olisi esiintynyt aina.

Yksi säännönmukaisuus L-kuvion esiintymisessä oli. Se sijaitsi aina sisällön kannalta tärkeässä kohdassa, tavallisimmin kertomuksen tai sen osan ratkaisukomponentissa, tai sitten se liittyi johonkin kertomuksen kannalta muuten keskeiseen asiaan (avainhenkilöön, ratkaisupaikkaan tms.). Kysymyksen ja vastauksen muodostamassa sekvenssissä L-kuvio tuntui ilmaisevan täsmällisyyttä ja painokkuutta.

L-kuvio liittyi myös lausepainoon sillä tavalla, että sen pudotuskohta sijaitsi aina lausepainollisessa sanassa. Korkein sävelhuippu oli tietenkin ennen pudotusta ja sijaitsi kyseisen sanan alussa. Sävelkulun puolesta sana oli siis erittäin prominentti. Tarkastelemassamme kertomuksessa useimmat L-kuvion merkitsemät sanat olivat myös semanttisen rakenteen ydinsanoja, mutta eivät kaikki. Joskus L-kuvio sattui merkitykseltään hyvinkin redundanttiin sanaan. Näyttää siltä, että koko L-kuvioon päättyvä tonaalinen jakso muodostaa fokuksen, jonka vaikutusala on laaja tekstuaalinen kokonaisuus.

Hyvillä kertojilla, kuten Karkun näytökasetin Vihtori Marjamäellä ja Aukusti Mannerilla, L-kuvio saattoi liittyä tietoiseen ydinkohtien korostamiseen. Mutta kuvio esiintyi myös silloin, kun tunne pyrki voitolle, kun puheena oli viina, lupauksen pettäminen tai saatollepyyntö. Mielenkiintoisia olivat ne kohdat, joissa L-kuvio liittyi omakohtaisen kertomuksen alkuasetelman määrittelyyn.

Oliko kyseessä tietoinen näyttämön piirtäminen vai vahvan tunnekokemuksen säilyttäjä mielikuva, jossa jotkut yksityiskohdat näkyivät erityisen kirkkaina?

Myöhemmin selvitettäväksi jää L-kuvion maantieteellinen levinneisyys. Penttilä esittää kuvion alueeksi Ylä-Satakunnan lisäksi Ala-Satakunnan ja Lounais-Hämeen (1958: 5). Itse olen kuullut kuviota myös Etelä-Pohjanmaan eteläisissä murteissa ja laajalti Pirkanmaalla. »Satakunnan laulu» (kuten Kalevi Wiik on kuviota keskustelussamme nimittänyt) kuuluu ydinalueellaan voimakkaana, mutta laidemmalle mennessä vaimenee niin, että tarkkoja maantieteellisiä rajoja sille tuskin voidaan vetää.

LÄHTEET

- CHAFE WALLACE L. 1980: The deployment of consciousness in the production of narrative. – W. Chafe (toim.), *The pear stories. Cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production*. New Jersey: Norwood.
- 1993: Prosodic and functionalic units of language. – J. A. Edwards & M. D. Lampert (toim.), *Transcriptions and coding methods for language research* s. 33–43. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

- CRUTTENDEN, ALAN 1986: *Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN DIJK, TEUN A. 1980: *Macrostructures. An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction and cognition*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- GOODWIN, CHARLES – HERITAGE, JOHN 1990: Conversation analysis. – *Annual Review of Anthropology* 19 s. 283–307.
- GÅRDING, EVA – BRUCE, G. 1981: A presentation of the Lund model for Swedish intonation. – T. Fretheim (toim.), *Nordic prosody II* s. 33–40.
- HAKULINEN, AULI 1997: Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994: *An introduction to functional grammar*. Second edition. London: Arnold.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1997: *When discourse becomes syntax: Noun phrases and clauses as emergent syntactic units in Finnish conversational discourse*. Julkaisematon väitöskirja. Santa Barbara: University of California.
- HIRST, DANIEL – DI CRISTO, ALBERT 1998: A survey of intonation systems. – Daniel Hirst & Albert Di Cristo (toim.), *Intonation systems* s. 1–44. Cambridge: Cambridge University Press.
- HIRVONEN, PEKKA 1970: *Finnish and English communicative intonation*. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 8. Turku: Turun yliopisto.
- IIVONEN, ANTTI 1998: Intonation in Finnish. – Daniel Hirst & Albert Di Cristo (toim.), *Intonation systems* s. 311–327. Cambridge: Cambridge University Press.
- IIVONEN, ANTTI – NIEMI, TUIJA – PAANANEN, MINNA – TIIRINEN, MIRKKA 1996: Prosodic characteristics in English, Finnish and German radio and TV newscasts. – A. Iivonen & A. Klippi (toim.), *Studies in logopedics and phonetics* 5 s. 47–68. Publications of the Department of Phonetics, University of Helsinki, Series B: Phonetics, logopedics and speech communication 6.
- IIVONEN, ANTTI – YLI-LUUKKO, EEVA 1991: Sentence accentuation in Finnish dialects. – R. Aulanko & M. Leiwo (toim.), *Studies in logopedics and phonetics* 2 s. 33–56. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja sarja B.
- ITKONEN, TERHO 1965: *Proto-finnic final consonants*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimittuksia 138:1. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1972: *Kuoreveden ja Keuruun murretta. Tekstejä ja sandhiseikkojen tarkastelua*. Suomi 117:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JEFFERSON, GAIL 1978: Sequential aspects of storytelling in conversation. – Jim Schenkein (toim.), *Studies in the organization of conversational interaction* s. 219–248. New York: Academic Press.
- LABOV, WILLIAM 1977: *Language in the inner city*. Oxford.
- LEHESSAARI, ANNA-LIISA 1996: *Alkoholien vaikutus puheen prosodiikkaan*. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 40. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LEHESSAARI, ANNA-LIISA – YLI-LUUKKO EEVA 1999: *Lausepainotutkimuksen foneettisia perusteita ja validiteettikysymyksiä*. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen monisteita 20. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PALLONEN, JUHANI – YLI-LUUKKO, EEVA 1995: *Hietämäen murretta*. Suomen kielen näytteitä 42. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 85. Helsinki: Kotimais-

ten kielten tutkimuskeskus.

- PENTTILÄ, AARNI 1958: Intonaatiotutkimuksia. – *Virittäjä* 62 s. 1–18.
- RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit — esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- ROUTARINNE, SARA 1997: Kertomuksen rakentaminen. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 138–155. Tampere: Vastapaino.
- SACKS, HARVEY 1974: An analysis of the course of a joke's telling in conversation. Richard Bauman & Joel Sherzer (toim.), *Explorations in the ethnography of speaking*, s. 337–353. Cambridge: Cambridge University Press.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SCHEGLOFF, EMANUEL – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – *Semiotica* 8 (4) s. 289–327.
- SCHUETZE-COBURN, STEPHAN – SHAPLEY, MARIAN – WEBER, ELISABETH 1991: Units of intonation in discourse: a comparison of acoustic and auditory analyses. – *Language and Speech* 34 s. 206–234.
- SIIKALA ANNA-LEENA 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SOVIJÄRVI, ANTTI 1946: Huomioita puherytmiikasta. – *Virittäjä* 50 s. 117–129.
- 1954: Puheen rytmisyydestä. – *Uusin tieto III* s. 301–305. Helsinki: WSOY.
- 1958: Alustavia mittaushavaintoja suomen yleiskielen sanapainosta. – *Virittäjä* 62 s. 351–365.
- TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 93–110. Tampere: Vastapaino.
- VIRTARANTA, PERTTI 1986: *Karkun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 6. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 440. Helsinki: SKS.
- VÖRK, LEHO 1958: Äänen oskillogrammien mittauslaite. – *Virittäjä* 62 s. 72–74.
- WILLIAMS, BRIONY 1996: The formulation of an intonation transcription system for British English. – G. Knowless, A. Wichmann & P. Alderson (toim.), *Working with speech: perspectives on research into the Lancaster/IBM Spoken English Corpus* s. 38–57. London: Longman.
- YLI-LUUKKO, EEVA 1993: Perussäveljakauma suomen murteissa. – A. Iivonen & R. Aulanko (toim.), *Fonetiikan päivät — Helsinki 1992. Papers from the 17th meeting of finnish phoneticians* s. 209–219. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 36. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1994: Yläsatakuntalaisen murteen intonaatiosta. Esitelmä XVIII Fonetiikan päivillä Tampereella. Painamaton.
- 1996: *Heinolan murrettä*. Suomen kielen näytteitä 45. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 93. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 1999: Kohti suomen murteiden puherytmin kuvausta: saneiden tavuluku. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadanmiehet*. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielen nauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: SKS.

ÄÄNITE

Karkun murrekirja. Valikoima näytteitä. – Jaakko Yli-Paavola (toim.), SKSK 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

INTONATION PATTERN IN UPPER SATAKUNTA

The typical intonation pattern of a speaker of the Tyrvää dialect in the upper Satakunta region of western Finland is acoustically almost the mirror image of the declination model: the pitch rises steadily in a series of peaks and is followed by a sharp fall after the final peak. This final drop in pitch is distinct and easy to hear, especially if its intensity remains strong. Following this sharp fall in pitch there is a low plateau of one or two (sometimes more) syllables before the end of the sequence. The writer calls this phenomenon, composed of the fall and the plateau, the L-curve. The progressively rising intonation is a particular feature of the Tyrvää dialect, but the final element, the L-curve, is found extensively amongst the western Häme dialects.

The writer first describes the acoustics of the Tyrvää dialect intonation pattern using the diagrams compiled by Aarni Penttilä in his analysis of the dialect in 1958. The diagrams demonstrate firstly that the FO contour and intensity are independent of each other. Secondly, the diagrams illustrate a tonal division into two levels: a lower level covering short sentences, phrases and individual words, and an upper level for units of one or more sentences. At the end of this unit is the L-curve.

To investigate the function of the L-curve, the writer conducted an auditive analysis of one multi-part narrative in which a male speaker born in upper Satakunta in 1886 describes how he got married. The L-curve almost always appeared in a critical element of the narrative or a section of it. If it appeared elsewhere it was, nevertheless, connected with a significant matter in the narrative (e.g. a key person, an important location) or otherwise concerned an affective matter (e.g. alcohol, a broken promise). In a question–answer sequence the L-curve would conclude a precise and emphatic reply.

The L-curve was related to sentence stress in that the fall was always in a word with sentence stress. The textual focus marked by the L-curve was, however, generally longer than one word, comprising instead the entire tonal unit ending in the L-curve. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Sörnäisten rantatie 25

00500 Helsinki

Sähköposti: *eeva.yli-luukko@kotus.fi*